

Sushil Mittal & Gene Thursby (red.): *The Hindu World*. 657 sid. Routledge, New York och London 2004.

The Hindu World är en ambitiös och storskalig inledning till hinduismen. Sammanlagt trettio forskares arbete ligger bakom boken, som i tjugofyra kapitel försöker fånga och belysa denna världens tredje största religion ur en mängd perspektiv. Varje kapitel har som rubrik ett för hinduismen centralt begrepp, en hinduisk huvudriktning eller textsamling, och kapitlen samlas i tematiska avdelningar.

Ett inledande kapitel diskuterar själva termerna *hindu* och *hinduism*, deras historia, innebörd och berättigande, och för fram uppfattningen om «polycentricitet» som hinduismens mest utmärkande drag: egenskapen att, likt ett mäktigt banyanträd med sina många stamliknande luftrötter, trots den uppenbara mångfalden utgöra en organisk enhet. På denna inledning följer en tematisk avdelning om hinduiska texttraditioner — muntliga såväl som skriftliga — med särskilda kapitel om Veda och upanishader, om vardera av de två väldiga eposen Mahabharata (där Bhagavadgita ingår) och Ramayana, samt om den vidsträckt, huvudsakligen medeltida purana-litteraturen.

Nästa avdelning behandlar hinduismens teistiska fromhetsströmningar i deras tre huvudsakliga varianter, med inriktning på Shiva, Shakti respektive Vishnu. Ett kapitel tillägnas vardera riktningen, med ett avslutande allmänt kapitel om nyckelbegreppet *bhakti*, hängivelse eller gudskärlek. Dessa kapitel behandlar också ytterligare en viktig hinduisk skriftkategori av särskild betydelse för det som ibland något missvisande kallats «sektarisk hinduism», nämligen de tantriska texterna. Även moderna västerländska yttringar av hinduisk teism, såsom Church of Saiva Siddhanta och ISKCON (Hare Krishna-rörelsen), berörs här.

De två följande avdelningarna diskuterar hinduiska perspektiv på den kosmiska och den sociala ordningen. Människans fyra traditionella livsmål — pliktuppfyllelse, välstånd, världslig njutning och andlig befrielse — behandlas vart för sig, och åtföljs av en diskussion om den för alla indiska religioner så centrala läran om *karma*: handling och handlingens moraliskt retributiva återverkan på den handlande genom en rad återfödelser. Separata kapitel belyser sedan hinduiska livsritualer, det så kallade kastväsendet, samt syntesen av världsbejakande och världsförsakande i det ideala systemet med fyra livsstadier (lärjunge, husfader, asket och försakare).

Mer vardagsnära religiös praxis behandlas i bokens näst sista avdelning, med kapitel om mat och kostregler, om folkreligion på lokal nivå, om tempel och bildkult, om pilgrimsorter och sakral geografi. Den sista avdelningen låter så pendeln svänga över till hinduismens mest abstrakta aspekter: dess språkfilosofi och språkmystik, dess exegetiska och teologisk-filosofiska tanke-system — där kunskapsteorin får en sådan direkt betydelse för frälsningsanspråken — samt dess tidsuppfattning.

Det är glädjande att en så mångsidig och samtidigt djuplodande framställning av hinduismen nu finns att tillgå. Att andra liknande initiativ nyligen tagits (där ibland Arvind Sharmas *The Study of Hinduism* samt *The Blackwell Companion to Hinduism*, båda 2003) förtar inte betydelsen av det föreliggande verket, utan kan snarast anses komplettera det. Otvivelaktigt är detta ett viktigt och värdefullt bidrag till främjandet av en djupare och mer nyanserad förståelse av hinduismen bland såväl västerländska religionsvetare som en intresserad allmänhet.

Bokens uppläggning är klar och välgenomtänkt, men har också nackdelar: kapitlens stickordsliknande rubriker leder tankarna till artiklar i ett uppslagsverk, och ger därigenom lätt den felaktiga uppfattningen att ett givet kapitel rymmer allt boken har att säga om ämnet i överskriften. I själva verket återkommer många av ämnena gång på gång, belysta ur nya synvinklar, och genomgående korthänvisningar mellan kapitlen hade därför varit till hjälp för läsaren. Likaså hade en mer noggrann korrekturläsning av sanskrittermer varit önskvärd; som nu är, framgår de olika medförfattarnas varierande kunskaper i hinduismens klassiska språk bara alltför tydligt.

Även ämnesmässigt råder en viss ojämnhet mellan bidragen, om än inte större än vad som kan förväntas i antologiska verk av detta slag. Medan exempelvis Gavin Floods genomgång av shaivitisk teologi och ritual och Vasudha Narayanans analys av sydindisk tempelkult är utmärkta, är John Grimes' översikt över hinduismens filosofiska system mindre imponerande, och Randy Kloetzlis och Alf Hildebeitels knapphändig redogörelse för den hinduiska astrologin (i bokens sista kapitel) direkt missvisande. Just astrologin – och i viss mån andra divinationsformers – stora betydelse för många hinduer, och dess nära förbindelse till vissa kultformer, är över huvud taget en aspekt som dessvärre saknas så gott som helt i boken.

Andra utelämnanden är av utrymmesskal mer förtärliga. Många läsare hade säkert gärna sett särskilda kapitel om modern reformhinduism, politisk hinduism

och kvinnors roll i religionen, men dessa aspekter har i stället fått behandlas under andra rubriker. Överlag är detta dock ett mycket läsvärt och välkommet bidrag till den engelskspråkiga hinduism litteraturen.

Martin Gansten

Melissa Raphael: *The Female Face of God in Auschwitz. A Jewish feminist theology of the Holocaust (Religion and Gender)*. 228 sid. Routledge, London and New York 2003.

Vad gjorde Gud när Förintelsen pågick? Fanns det judiska folkets Gud i Auschwitz? Är det möjligt att skapa judisk teologi, och vara troende jude, efter Förintelsen?

Frågorna bearbetas i judisk *post-Holocaust theology*. 2003 kom det första feministteologiska arbetet: *The Female Face of God in Auschwitz* av Melissa Raphael, brittisk, judisk teolog f 1960, numera «Professor of Jewish Theology» vid Gloucestershire University.

Efter *Introduction* om kontext, utgångspunkter, uppläggning ges i kap. 1–2 feministisk kritik av tidigare *post-Holocaust theology*. (Indirekt får den som inte kan fältet en orientering.) I tidigare *post-Holocaust theology* är judiska män i centrum som de som trots allt bar traditionen och den mänskliga värdigheten. I *The Female Face* är kvinnor i centrum, som ska visas nedan.

I tidigare *post-Holocaust theology* är gudsbilden patriarkal: Gud som makt, som Härskare. Frågan är varför denne Gud inte visade sin makt i Förintelsens tid och räddade sitt folk.

Ett svar är att Gud dolt sitt ansikte, vilket kan ses som ett mysterium eller som att Gud drog sig tillbaka för att inte inkräkta på den mänskliga friheten. Raphael avvisar dessa svar då de gör Gud delansvarig för Förintelsen. Ett annat svar är att Gud är död. Mot detta invänder Raphael att en viss *gudsbild* dött, den patriarkale guden. Han höll inte vad Han lovade och är alltför lik den makt som skapade Auschwitz. Det innebär inte att Gud själv är död.

I kap. 3-6 utformar Raphael sitt svar. Överlevande kvinnors nedtecknade minnen är centrala. De läses tillsammans med texter ur judisk tradition så att texterna belyser varandra: mystikens texter, Hebreiska Bibeln, Talmud, judisk feministteologi, tidigare *post-Holocaust theology*.

The Female Face är alltså inte en rekonstruktion av kvinnors erfarenheter i Auschwitz och vill inte tala för de kvinnor som var där. Raphael gör en tolkande, konstruktiv teologi där de marginaliserades erfarenheter förs in i teologiskt arbete. Detta ger möjlighet att lakas frågorna om Gud och Auschwitz på ett nytt sätt.

Det svar Raphael själv ger kan här bara ofullkomligt antyd. Hon läser kvinnornas berättelser i Ijuset av läran om *Shekinah* (Guds närvaro som följer folket i exilen). Då *Shekinah* är grammatiskt femininum kan det bli ett feminint namn för Gud. Detta sker i judisk feministteologi: Gud är *Shekinah* «Hon som bor ibland oss». Om Gud är närvaro vart folket än förs fanns Gud i Auschwitz, men var inte delansvarig.

Berättelserna ger exempel på kvinnors gemenskap med kvinnor och barn, på solidaritet och omsorg. De försökte tvätta av varandra, dela mat, ge barn trygghet, se varandra som människor. I Ijuset av tanken på *Shekinah*, feministiskt tolkad, blir dessa medmänsklighetens handlingar mer än medmänsklighet. Den kvinnliga omsorg som marginaliserats i historieskrivning och religiös utövning blir här centrum, för genom den bjöds Gud in till den plats där Gud stängts ute. Gud hade inte dolt sitt ansikte, men det doldes av smuts när Guds avbilder doldes av smuts. När kvinnor såg varandra genom smutsen, när de torkade bort smuts från varandras ansikten, återspeglades Guds ansikte i deras. Omsorgen var också motstånd. Att torka ett smutsigt ansikte med snö är motstånd mot att människor berövas sin mänsklighet, motstånd mot att Guds avbild döljs av smuts och motstånd mot att Gudsfolket gjordes orent, oheligt.

Raphael förnekar inte att det också fanns kvinnor som utövade våld, enbart kämpade för sin egen överlevnad eller bröts ner till apati. Men i allt som Auschwitz var fanns också något annat. Gud fanns där, inte som övermakt utan som närvaro — *Shekinah*, Hon som bor ibland oss — och den närvaron förmedlades genom kvinnlig omsorg och närvaro.

Detta svar utvecklas och fördjupas i kap. 3-6. Kap. 6 tecknar också en teologi för dem som nu vill «göra världen hel» (*tikkun olam*). Boken avslutas med en feministisk *maaseh* — traditionell judisk berättelse med drag av allegori, folksaga, magi och religiös myt — som på ett annat sätt gestaltar Raphaels svar på frågorna om Gud och Auschwitz.

The Female Face är betydelsefull då för första gången feministiska perspektiv förs in i *post-Holocaust theology* och bearbetning av Förintelsen i judisk feministteologi. Det blir därmed tydligt att feministteologi inte är ett eget hörn i teologin — om nu någon tror det — utan bidrar till teologisk bearbetning av de mest centrala och svåra teologiska frågorna.

The Female Face är en distinkt judisk teologi, som inom judiska tolkningsramar reflekterar över det judiska folkets lidande vid en viss tid i historien. Samtidigt är den en bok för alla som vill läsa feministisk teologi och för alla som vill fördjupas i reflektionen över Guds förhållande till mänskligt lidande. Trots att Raphaels svar inte utan vidare kan införlivas i kristen teologi rymmer det mycket som jag tror kan integreras